

Tatarlar mongolmy ýa türkmi?!

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar, Türkmen dili

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Tatarlar mongolmy ýa türkmi?! TATARLAR MONGOLMY ÝA TÜRKMI?

Turuwbaşdan «tatar» termini bulaşyk pikirleriň döremegine getirýär, sebäbi dürli döwürlerde dürli manylarda ulanylypdyr. Ruslar bu sözi birnäçe asyrlap Russiýanyň Ýewropa sebitinde ýaşaýan bütin türki kowumly musulmanlar üçin ulanypdyrlar. (1)

Günbatarly ýazyjylar we taryhçylar bu sözi Türküstanda we Gara deňiziň demirgazygynda ýaşaýan türki taýpalar üçin ulanypdyrlar. (2)

Osmanlylar bolsa XVI asyrdan başlap «tatar» sözünü Demirgazyk türkleri üçin ulanypdyrlar:

«Krym Hany Selim Giraý Hana Name-i Hümaýundyr: ...bu sene-i 'amîmul meýmenede dahi musammet olan gazwe-i meýmun we Jihad-i Hümaýunymyzda murâkafat we muwafakatlary me'mûl-i Hümaýûnymyz olub... we sair ümara we mirzâýân-y şejâat-disâr we jumhûr-i tâtâr-i 'aduw-şikar... 1696 ý» (3).

(Hat asyl nusgasy bolan osmanly türk(men)çesinde alyndy).

Gürrüňimiziň has düşnükli bolmagy üçin başdan başlamak, bu sözüň ilkinji gezek ulanylan wagtyndan başlap eýe bolan täze manylaryny gözden geçirmek gerek. Bu mesele has içgin öwrenilende «tatar» sözi ilki «mongol» sözünüň deregine ulanylypdyr. Ibn Esir mongollardan söz açanda hemişe «tatar sözünü ulanypdyr: «Tatarlaryň yslam ýurtlaryna gelişi»(4), «Tatarlaryň Türküстана we Mawerannahra çykyşy»(5), «Kapyr tatarlaryň Horezmşanyň üstüne ýörişi»(6).

Elbetde, bu ýerde ol buddist mongollary göz önüne tutup aýdýar. «Tatarlaryň gypjaklara we ruslara näme edendiginiň ýatlanmagy»(7), ýa-da Çingiz hanyň Jeleleddin Horezmşanyň yzyndan kowgusyny beýan edende «...Jeleleddin Sind derýasyny geçmänkä Çingiz han tatarlar bilen bile onuň yzyndan ýetdi»

diýip ýazýar.(8)

Ibn Kesir hem Çingiz han barada: «Tatarlaryň iň uly soltany, häzirki hökümdarlarynyň atasy» diýip ýazýar.(9)

Ibn Haldun hem «Bu soltan Çingiz han tatarlaryň soltanydyr» diýýär (10). Mälim bolşy ýaly, Çingiz han mongol hökümdarydyr. «Tatar» sözi häzirki zaman arap taryhçylary tarapyndan hem «mongol» sözüniň deregine ulanylýar. Mongol basybalyşlaryny görkezen kartanyň rubrikasy hem «Tatar belasy, heläkçiligi» diýip bellik edilipdir.(11)

Mongollar 1258-nji ýylda Bagdady basyp alyp, abbasy halyflygyny ýykmazdan öň 1237-nji ýylda Moskwany basyp aldy. Mongol (tatar) goşunynyň aglaba bölegi gypjak türklerinden düzüldi. Türki taýpalardan düzülen mongol goşuny Russiýany XIII asyryň başlarynda basyp alypdy.(12)

Bu ýagdaý ruslaryň Russiýanyň Ýewropa bölegindäki ähli türki kowumdan bolan musulmanlara näme üçin tatar diýip atlandyrandygyny aýdyňlaşdyrýar: mongol (tatar) goşunynyň aglabasy türki halklardandy. Ruslaryň pikiriçe bütin Ýewropa Russiýasynda ýaşaýan musulman türkler mongol (tatar) basybalyjylaryň nesilleridi. Şu ýerde bir zady aýratyn nygtamak gerek: Mongol (tatar) goşunynyň agramly bölegi türki taýpalardandy, ähli serkerde wezipeleri, hatda onbaşlyk hem mongollaryň öz elindedi. Gypjaklar we beýleki türki taýpalardan toplananlar bolsa ýönekeý urşujylardy.

XIII asyrda Hytaýyň ep-esli bölegi, Türküstan*, Eýran, Yrak, Siriýa, Anadoly, häzirki Russiýa, Kawkaz, Krym, Ukraina, Polşa tatarlar (mongollar) tarapyndan basylyp alynypdy. Tatarlaryň bu ümmülmez geografiki giňişlikde guran häkimiýetine tabyn edilen halklaram tatar (mongol) neberesinden gelip çykan dinastiýalaryň agalygy astynda ýaşandyklary üçin «tatar» diýip atlandyryldy. Şeýlelikde, XIV asyrdan başlap «tatar» sözi etniki, sosial we kowum bilen baglanyşykly söz däl-de, raýatlygy, ildeşligi aňladýan söze öwrüldi. Mahlasy «tatar»

sözüne etniki däl-de, syýasy many ýüklendi. Türki halklaryň ýaşaýan ýurtlaryndan daşynda galanlar wagtyň geçmegi bilen tatar (mongol) häkimiýetinden çykdylar. Kaspi we Gara deňiziň demirgazygyndaky sebitlerde ýaşaýan türki kowumlarda bolsa «tatar» syýasy ady dowam etdi.

Çingiz hanyň agtyklary Gara deňiziň we Kaspiniň demirgazygynda araplaryň we ýewropalylaryň «Altyn Orda» («Золотая Орда») diýip atlandyran «Gök Orda» («Kök Orda») döwletini esaslandyrdylar. Gök Ordanyň («Kök Orda» – ýagny «Asman döwleti» diýen manyny aňladýar) Baty handan soňky ilkinji musulman hökümdary Bereke (Berke) handyr (1257-67 ýý). Bereke hanyň Anadoly Seljukly türkmen hökümdarlarynyň gyzy bolan aýalyndan Izzeddin atly bir ogly bolupdyr. Bereke han ogly Izzeddine Solhat we Sudak şäherlerini beripdir. Izeddin we onuň ejesi müňlerçe musulman türk(men)i Anadolydan Kryma getirip ýerleşdiripdirler.(13)

Gök Ordada dinastiýa Çingiz handan gelýändigine garamazdan, türkileşmek juda güýçlüdi welin, XIV asyryň başlarynda Altyn Orda bu täsire garşy durup bilmändir we dolulygyna türki döwlete öwrülipdir.(14)

Gök Ordanyň hany Togtamyş 1396-njy ýylda Teýmirleňe ýeňilenden soň bu hanlyk dargaýar we onuň çäklerinde Kazan, Krym, Aždar (Astrahan), Kasym (Sibir) hanlyklary döreyär. Bu hanlyklaryň diňe hanlary we ýokary wezipeli çinownikleri tatarady, ýagny mongoldy. Emma dolandyrylanlaram hökümdarlary tatar bolandygy sebäpli olara-da tatar diýilipdir. Bu edil Türküstandaky türklere başlaryndaky hanynyň adynyň Özbek bolandygy üçin «özbekler», Gök Ordanyň hany Togtamyşa garşy söweşen tümen beginiň adynyň Nogaý bolandygy üçin onuň tabynlygyndakylara we häzirki günlere çenli gelip ýeten nesillere «nogaýlar», Osmanly döwletiniň tabynlygyndakylara «osmanlylar» diýişleri ýalydyr. Wagtyň geçmegi bilen hanlar we çinownikler hem türküleşipdirler. Krymyň meşhur gahrymany Gazy Boraý Giraý han türki dilinde geplän ussat şahyr bolupdyr we klassyky türk sazyny ussatlyk bilen çalypdyr.**

Krym halky XX asyryň başlarynda «tatar» diýen atdan ýüz öwürdi... Patyşa Russiýasynyň ahyrky ýyllarynda milletçilik prinsipleri öňe çykan badyna, Russiýada türk dilde gepleýän halklar öz öňlerinde «Biz türkmi ýa-da tatarmy?» diýen soragy goýdular we munuň üstünde jedelleşdiler.(15)

Häzirki wagtda Russiýa Federasiýasynyň düzüminde paýtagty Kazan bolan Tatarystan awtonom respublikasy bar. Bu ýurtda halkyň ýarysyndan köpüsi musulman, ýarysyna golaýy-da ruslardyr. Musulmanlar türkçäniň demirgazyk şiwesinde gürleýärler, olaryň ata-babalary Ibn Fadlanyň belleýşi ýaly, 992-nji ýylda (Anadolyň musulmanlaşmagyndan (has takygy türkmenleşmeginden, -t.b) 150 ýyl öň) yslamy kabul eden Idil (Wolga) bulgarlarydyr. Idil bulgarlaryna arap çeşmelerinde Sagalibe diýilýär. Bulgarlaryň başga bir şahasy bolan Dunaý bulgarlary 863-nji ýylda kam dininden (şamanizmden) hristianlyga geçdiler we slawýanlaşdylar. Häzirki bolgariýalylar şolaryň nesilleridir. Tatarystandaky bulgar şiwesinde ulanylýan türk sözler diýseň saldamlydyr (we türkmençä ýakyndyr, -t.b.). Meselem Duşenbe – «Başgün», aşgazan – «aşkazan» we ş.m...

Tatarystanda ýaşaýan musulmanlar sünnidirler. «Tatar» sözi olaryň kimligini anyklamak üçin ulanylýan ýöne bir at bolup hyzmat edýär. Kazan türkleriniň ulanýan demirgazyk şiwesinde tatar(mongol)lardan galan gorkyny aňladýan, bir tarapdanam olary ýañsylaýan aýtgylar bardyr: «Tatar barda khatar bar» («Tatar bar ýerinde hatar bar»), «Tatar töre bulsa çabatasyn törge iler» («Tatar baştutan bolsa, çarygyny törden asar», ýagny ýüzi ýyrtykdyr, gödekdir diýen manyda). Kazan türklerine tatar, beýlekilere bolsa başgyrt diýilýär. Bularyň etniki we medeni taýdan biri-birlerinden hiç hili tapawutlanýan ýerleri ýokdur.

Başga bir tarapdan, hakyky tatarlar Anadolyda XV asyra çenli duş gelipdir. Mongollaryň Anadoly türkmenlerini 1243-nji ýylda Kösedag söweşinde ýeňmekleri bilen Anadoly mongol (tatar) basybalyşlaryna uçrady. Seljukly türkmen döwletiniň ýykylmagy

bilen onuň ýerine birnäçe türkmen beglikleri döredi. Olaryň içinde Osmanly begligi iň kiçisi bolsa-da juda yhlaslydy. Beýleki beglikler biri-birleri bilen gyrlyşyp ýörkäler, Osmanlylar Wizantiýa we Ýewropa garşy jihad hereketlerine girdiler. Olar gysga wagtyň içinde döwlet derejesine göterildiler we dördünji hökümdar Ýyldyrym Baýezit Siwas, Tokat sebitlerini «kabâil-i tatardan olan Kady Burhaneddin*** desti tagallübünden»(16) bölüp aldy. Soň-soňlaram Anadolyda tatar (mongol) taýpalary bardy... Has soňra Ýyldyrymyň ogly Mehmet Çelebi Iskilip sebitlerinde 3-4 müň töweregi çadyr gurulandygyny görüp, olaryň tatar serkerdelerinden Minnet begiň kowçumydygyny anyklady we olaryň hemmesiniň Filibe sebitlerine göçürilmegi barada görkezme berdi. Tatarlaryň ýerleşdirilen ikinji gonalgasyna «Tatarbazar» diýildi.(17)

Şu ýerde bir ýagdaý orta çykýar: Anadolyda mongol (tatar) agalygy dowam eden bolsa, Osmanly döwleti ýa-da başga bir syýasy gurama orta çykmadyk bolanda, onda Anadolyda ýaşaýan (türkmenlerem) Gara deňiziň demirgazygyndakylar ýaly, başlarynda mongol hanedanlary durandygy sebäpli, «tatarlar» diýip atlandyrylmagy gaty mümkindi. Bu söz olaryň etniki däl-de syýasy ady bolup galjakdy. Ýöne barybir Gök ordada we ondan soňky dörän hanlyklarda bolşy ýaly agalyk ediji mongol (tatar) hanedanlygy we asly mongollar Anadolyda-da türkileşmekden halas bolup bilmejekdigi görnüp duran zatdy.

Şeýle hem «tatar» diýip at dakylan bu halka Çingiz handan soň «mongol» diýlip başlanypdyr. Mongol sözi Mongoliýada we Orta Aziýada ulanylýanam bolsa, mongol imperiýasynyň günbatar böleginde hiç wagt ulanylmandyr... Soň-soňlar Russiýada we Günbatar Ýewropada Osmanlylardan başga tutuş türki halklary «tatar» diýip atlandyrandyklaryny(18) görmek bolýar.

■ Netije:

Tatar sözi XIII asyrda mongol sözünüň ýerine ulanylypdyr. Tatarlar (mongollar) Hytaý, Türküstan, Eýran, Anadoly, Yrak, Siriýa, Sibir, Russiýa, Gündogar Ýewropa, Krym, Polşa ýaly ýurtlary XIII asyrda basyp aldylar. Şol wagt Kaspi we Gara

deñiziň demirgazygynda göktürk(men), hun, peçeneg, gypjak, bulgar ýaly türkî taýpalaryň nesilleri ýaşaýardy. Tatarlar (mongollar) XIII asyrdan bu sebitleri dolulygyna basyp aldylar. Tatar (mongol) goşunynda Türküstandan gelen täze türkî kowçumlary-da bardy. Hem öňden bäri ol ýerlerde ornaşan, hem mongollar bilen bile türkî kowçumlar mongol agalygyna tabyn bolup ýaşadylar. Mongol (tatar) häkimiýetiniň astynda Gara deňiziň demirgazygynda we Russiýada ýaşayan hem-de tatar dili diýlip atlandyrylan demirgazyk türkî dialektde gürleýän musulmanlar olaryň nesilleridir. Şu ýerden hem «tatar» sözüniň XX asyrdan etniki gelip çykyşyňy görkezýän adalga däl-de, taryhy kimligiňi görkezýän sözdür diýen netije çykýar. Osmanly agalygy döwründe hemmeler Osmanla tabyndy. Ermeni, ýewreý, rum, arap, çerkez, gruzin, alban – bularyň barsyna «osmanly» diýilýärdi. Gepiň keltesi, XX asyrdan «tatar» diýip atlandyrylan Russiýanyň musulmanlary mongol däl-de, atababalary mongol agalygy astynda ýaşan we wagtyň geçmegi bilen mongollary-da türkileşdiren türk(men)lerdir.

■ Çeşme:

1). Shirin Akiner, Islamic Peoples of the Soviet Union (London: 1986), p.55;

2). Günbatarlylar gelip çykyşy boýunça türküstanly türk bolan Teýmirleňi tatar hasaplaýarlar. Seret: Stanley Lane-Poole, Turkey (London: 1986) p.74: «Hakyky tatar Teýmir»; Stanford Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey (Kambridge: 1976) I., p.32: «Eýrany basyp alan kuwwatly tatar Teýmirleň».

Muňa garamazdan Teýmirleň türkdür, enedili çagataý türkî dilidir, mongol dilinde gürlemändir. Adamyň şejeresini onuň ene dili kesgitleýär. Onuň ady osmanly türk(men)çesinde «Demir» diýip okalýar. Ýagny bu beýik hakanyň ady Demirdir. Has atlar üýtgemeyändigini üçin osmanlylar oňa Timur diýipdirler. Hatda onuň ýigrenilýän ýeri bolan Siwasda-da «Lek Demür» (Agsak Demir) diýip ýatlanýar. Bilnişi ýaly onuň bir aýagyňyň keýtikligi sebäpli Agsak Teýmir we Teýmirleň ady

bilen giňden tanalypdyr. «Leň» (lenk) parsça «agsak» diýmekligi aňladýar. Bu söz siwaslylaryň dilinde az-owlak özgerip «lek» görnüşine gelipdir.

3). Türkiýäniň Premýer-ministrliginiň garamagyndaky Osmanly arhiwiniň (BOA) «Name-i Hümâýun» depderi 6, sah.:205-206. (Bellik: asyl nusgasynda alyndy, t.b). Osmanly soltany Mustapa II Krymyň hany Hajy Selim Giraýy haýwan awlaýan ýaly duşman awlaýan tatar halky bilen birlikde şol ýylda geçiriljek jihad ýörişine çagyryýar;

4). Ibn Esir «Kämil Taryh» (Beýrut: 1982). tom XII, sah.:358;

5). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:361;

6). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:369;

7). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:387;

8). Ibn Esir, şol kitap, tom XII, sah.:397;

■ Goşmaça maglumat üçin seret:

A). Ibn Esiriň türkmen dilinde çykan «Kämil taryhynyň» üç tomlugynda agzalan bölümlerde «tatar» sözi «mongol» bilen çalşylypdyr: 4-nji çykgyt – «Mongollaryň yslam ýurtlaryna aralaşmagynyň beýany (197-nji sah), 5-nji çykgyt – «Mongollaryň Türküstana we Mawerannahra eden ýörişleriniň beýany (197-nji sahypa), Ibn Esir «Kämil taryh» III tomlugyň 3-nji tomy, Arap dilinden terjime eden: Kakajan Janbekow, «Miras» neşirýaty, Aşgabat-2005.

B). Şeýle hem Atamälik Jüweýniniň «Älem eýeleýjiniň taryhy» atly iki tomlugynda hem «mongollar» diýip berilýär. Seret: Atamälik Jüweýni «Älem eýeleýjiniň taryhy», Pars dilinden terjime eden: Aýgözel Geldiýewa, «Miras» neşirýaty, Aşgabat-2005 ý. (Dogrusy hem şol bolsa gerek).

W). Bu «ýalňyşlyk» Muhammet Nesewiniň Jelaleddin Horezmşanyň ömri barada ýazan kitabynda bolsa Ibn Esiriň Beýrutdaky

neşiriniň «ýalňyslygyny» gaýtalanýar we terjimeçi tarapyndan asyl nusgasynda berilýär. Mysal üçin «Tatarlar, olaryň tutumlarynyň başy hem olaryň mesgeni barada hekaýat» (12-nji sahypa). Muhammet Nesewi «Soltan Jelaleddin Meňburnuň ömür beýany», Terjime eden: Kakamyrat Ballyýew, «Ruh» neşirýaty, Aşgabat-2001.

G). Rus ýazyjysy Wasiliý Ýanyň «Çingiz han», «Baty han», «Jelaleddin», «Soňky deňze çenli» atly ölmez-ýitmez eserlerinde-de mongol basybalyjylary köp ýerde diýen ýaly tatarlar diýip atlandyrylypdyr.-terj.belligi).

9). Ibn Kesir «El-Bidaýe wen Nihaye» (Beýrut: 1985), tom VII, sah.:127;

10). Ibn Haldun «Kitabul Iber», (Beýrut:1981), tom V, sah.:593;

11). R.Ysmaýyl «al Faruqi and Lois Lamya' al Faruqi, The Cultural Atlas of Islam (New York: 1986) p.253;

12). Shirin Akiner, age., sah.:55;

13). Ataullah Bogdan Kopanski, The Sabres of East, an Untold History of Muslims in Eastern Europe (Islamabad: 1994) p.38. Bereke hanyň ady «Berke» diýip ýalňys ýazylan at bilen tanalýar. Aslynda Bogdan Kopanskiniň bellemegine görä, bu hökümdar yslam dinini kabul edendigi üçin oňa «bereket, yrsgal-döwlet» manysyny berýän «Bereke» ady dakylýpdyr. (Müsürdäki Mamlýuk türkmen döwletiniň hökümdary Soltan Beýbars hem Bereke hanyň gyzyny özüne aýal edip alypdyr we oglunyň adyna Bereke hanyň adyny dakypdyr. – terj.belligi).

■ 13-nji çykyda goşmaça maglumat üçin:

Tanymal taryhçymyz Soltanşa Atanyýazowyň ylmy işlerinde Krymyň ýerli halkynyň, ýagny Krym tatarlarynyň esasy düzüminiň türkmenlerden (şol sanda salyr we saltyk türkmenlerinden) emele gelendigini subut edýän ynamly faktlar bar. Bu bolsa

ýokarda agzalan Izzeddiniň we onuň ejesiniň yzyna düşüp Anadoly türkmenleriniň Kryma göçendigi baradaky fakt bilen gönüden-göni biri-birini dogrulaýar. Anadolyda Seljukly döwletiniň dargap, syýasy we sosial şertleriň ýaramazlaşmagy Eýrandaky Ilhanly mongol döwletiniň zulmunyň artmagy (Ilhanlylar bilen Altyn Ordanyň biri-birlerine duşmançylykly syýasat ýöredendiklerinden çen tutsaň, Altyn Orda býurokratiýasynyň türkmenlere ýaranlyk güýç hökmünde garandygyny kesgitlemek kyn däl), Bereke hanyň ogly, ýagny ýegenleri Izzeddiniň hemaýatkärligine sygynyp, ýaşamak üçin has rahat ýerlere göçülmegi türkmenler üçin has amatly bolan bolmaly.

Soltan Beýbars bilen hem dostlukly gatnaşyklary göz öňüne tutulanda, Bereke hanyň türkmenleriň doly täsirinde bolandygyny bilmek bolýar. Hatda Bereke han yslam dinini kabul edeninde, Mamlýuk döwletiniň goşuny bilen bile Ilhanlylara garşy uruşyp ýören Altyn Ordanyň Müsürdäki goşun birliklerinde gulluk edýän mongollaryň ählisi diýen ýaly öz hökümdarlarynyň hormatyna yslam dinini kabul edipdirler – terj.belligi).

14). Shirin Akiner, age., s.:55;

15). W.Bartold «Tatar», Encyclopaedia of Islam (Leiden: 1934), IV, p.701.

16). Mustapa Nury Paşa «Netâýijul Wukûât», Stambul-1327, I, sah.:10;

17). M.N.Paşa, age., sah.:30; Bartold, agm., sah.:701. Bartold tatarlaryň Rumelä göçürilişiniň taryhyny 1419-njy ýyl diýip berýär;

18). W.Bartold, agm., sah.:701.

■ Bellik:

*Türküstan – «Orta Aziýa» sözünü ruslar we ýewropalylar ulanypdyr. Bu sözi I.W.Stalin hem köp ulanypdyr. Günbatar Türküstanda Türkmenistan, Özbegistan, Täjigistan, Gazagystan

we Gyrgyzystan ýerleşýär. Gündogar Türküstan bolsa Hytaýyň golastyndadyr. Hytaýlylar ol ýere «Sinkiýang» (Täze eýelenilen ýurt) adyny dakypdyrlar.

****Gazy Bora Giraý** hanyň şu setirleri onuň döredijilikdäki kämilliginiň ölmez-ýitmez delilidir:

«Râýete meýlederiz kâmet-i dil-jû ýerine
Tüga dil baýlamyşyz zülf-i semen-bu ýerine
Seweriz esb-i hünermend-i sabâ-reftary
Bir perî-şekl sanem, bir gözü ahû ýerine».

Goşgynyň terjimesi:

«Baýdaga meýlederis gülbeden gyz ýerine,
Tuga göwün bereris hoşboý zülpleň ýerine.
Gaza ýolunda uçan kuheýlany söýeris
Çokunyljak put kimin hüýrsypat gyz ýerine».

Goşgy durşuna edebiýatymyzyň iň ajaýyp we kämil nusgalarynyň biri hasaplanylmağa mynasypdyr. Baýdak – söýgüli gyzyň endamyna, söýgüli gyzyň saçy- atyň guýrugyndan ýasalan tuga meňzedilip ýazylan ajaýyp metaforaly iki setir üçinem bir uly ylmy iş ýazmak mümkindir. Hatda bendiň üçünji setirini öz mynasyp tony bilen okanyňda dikgirdäp barýan atyň nalynyň seslerini duýmak kyn däl.

(Çykgyda goşmaça bellik: Gazy Boranyň goşgusyndan görnüşi ýaly musulman tatarlaryň yslama nähili jany-teni bilen hyzmat edendigini bilmek bolýar. Gynansak-da «Ajaýyp asyr» («Mühteşem yüzyıl») ýaly şan-şöhratly geçmişimizi masgaralap düşürilen teleserialda tatarlary wagşy warwarlardanam beter edip suratlandyrypdyrlar. (Hürrem soltanyň (Aleksandranyň) obasyna çözülp, onuň gyrnak edilip satmaga äkidilen sahnasyny ýa-da salyň).

Eger musulman tatarlar şeýle wagşy millet bolan bolsa, onda beýik rus şahyry olaryň guran medeniýetine haýran galyp «Bakjasaraý fontany» diýen ölmez-ýitmez eserini ýazmazdy. – terj.belligi).

*** (Kady Burhaneddin – görnükli döwlet işgäri, alym, şahyr Burhaneddin Siwaslynyň türkmen bolandygyny taryhy çeşmeler habar berýär. Ýöne M.N.Paşanyň hem ynamdar çeşmedigi göz önüne tutulanda, meselä has içgin çemeleşilmelidigi ýüze çykýar. Belki-de Burhaneddin Siwaslynyň özi türkmen bolsa-da, tabynlygyndakylar (söweşjeň goşuny) tatarlyr ýa-da türkileşen mongollardyr? Taryhda başga taýpalara hökümdarlyk eden türkmen şahsyýetleriniň mysallary kän. (Seljuklylar hem özleriniň iň şöhratly döwürlerinde döwlet işlerine parslary çekipdirler). Şonuň üçinem bu çaklamanyň deňesinden göz ýumup geçip bolmaz. Mongollaryň jeňbazlyk ukybynyň ylym-bilime bolan höwesinden has ýokarydygyny göz önüne tutanymyzda, onda Burhaneddin Siwasly ýaly ylmyň-bilimiň howandary bolan şahsyýetiň (şol sanda Teýmirleňiň hem) mongollardan gelip çykmak ähtimallygyny puja çykarýar. Şeýle-de bolsa, bu döwürde agalyk ediji toparlaryň köpüsi mongollardandy (has takygy hökümdarlar öz şejerelerini Çingiz hana baglanyşdyrmagy özlerine dereje bilýärdiler (Mysal üçin, Teýmirleň). Sebäbi hökümdarlar ýurtlary Çingiz hanyň ogullaryna paýlaşyşy ýaly paýlaşykdan öz üleşlerini aňsatlyk bilen almak bilen (hatda üleşikde paý ýeten beýlekileriň-de ýerini alyp) özlerini oňa iň mynasyp mirasdüşer hökmünde ykrar etdirmek isleýärdiler. – terj.belligi).

Mehmet MAKSUDOGLY,
professor.

Marmara uniwersitetiniň Ylahyýet fakultetiniň ýörite žurnaly,
11-12-nji sanlary, 1993-1994 ý.

Stambul – 1997 ý.

Terjime eden: Has TÜRKMEN. Taryhy makalalar